

*В.В.Панашенко
(Київ)*

Матеріали про Коліївщину
(Огляд фондів Відділу рукописів Центральної
наукової бібліотеки ім. В.І.Вернадського
Академії наук України).

У 1919 р. при III Відділі Української Академії наук було створено Комісію для вивчення історії західно-руського та українського права. Комісія збирала матеріали з історії Коліївщини 1768 р. Нині у фондах Відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки ім. В.І.Вернадського Академії наук України зберігаються документи, зібрані членом вказаної Комісії В.Грековим (Ф.Х, № 10054). До підбірки (всього 25 документів) ввійшли матеріали із архіву канцелярії колишньої Новоросійської губернії, що зберігався на той час (1920-і роки) в Дніпропетровському окружному архіві. Підбірка становить дві групи документів: одна частина з них відноситься власне до історії Коліївщини 1768 р., а інша частина - до гайдамацького руху на Запорозжжі після Коліївщини. Із них 8 документів опубліковано у "Вестнике Екатеринославского Земства" (1904 р.) студентом М.Терновським. До збірника документів "Гайдамацький

рух на Україні в XVIII ст.", виданого "Науковою думкою" у 1970 р., ці документи не ввійшли.

Відомо, що матеріали про Коліївщину 1768 р. готував також відомий історик-архівіст І.М.Каманін, який очолював вказану Комісію. Так, серед неопублікованих праць І.М.Каманіна названо "Новые материалы по истории Колеивщины 1768 года" (Ф.Х, № 10141).

До матеріалів, зібраних Комісією, відносяться й описи портретів ватажків повстання - Максима Залізняка та Івана Гонти (Ф.Х, № 11718). Короткий текст цих описів може зацікавити літераторів, фольклористів, художників, кіномитців, тому їх текст наводимо дослівно. Портрет Максима Залізняка: "На темно-коричневом фоні погрудний портрет. Коричнево-чорний костюм. В правій руці сабля, а не в ній надпись: "ось вам". На левій руці - чотки. В левому верхньому кутку надпись чорнилами: Чигиринського уезда // Мотронинського монастиря // послушник Максимъ Железнякъ//. Надпись палеографічески нова. Через леве плече і частину фону написані ноты с словами: Та не буде луч - ше та не буде кра - ше// як у нас та на Укра - и - ні що не маі жиди, що не маі ляхи, та не буде зміни. Розмер 65x52 см".

Портрет Івана Гонти: "На темно-сірому фоні погрудний портрет, три-четверти вліво (от зрителя). Широко открыта грудь. Коричнево-фіолетовий костюм, широкими складками окаймляє грудь. Голова не покрита".

Сучасного читача зацікавить також розповідь про нащадків Максима Залізняка, яку записав з вуст його онука Андрій Климович Піткевич і подав до історичної секції Української академії наук (Ф.Х, № 2394). Ось її зміст: "Перебуваючи в 1926 р. по службовим справам в с.Цвітні, що лежить за 18 верст від Чигирини, я мав нагоду бачитись та балакати з 90-літнім Микитою Ільковичем Чорноморцем - рідним онуком Максима Залізняка.

В короткій розмові дід Микита оповів мені, що батько його Ілько, який доводиться рідним сином Максиму, купив клапоть землі в с.Цвітні (яка була тоді даровизною графа Гур'єва) та в свій час оселився в цьому селі, а Максим в той час перебував в с.Подорожньому, яке лежить недалеко від м.Крилова (Ново-Георгієвськ).

Ілько в с.Цвітній одружився на тутешній селянській дівчині й ходив на заробітки до Чорномор'я, де займався рибальством. У Ілька були три сини: Іван, Василь та Микита (про якого йде мова).

Далі з серцем каже, що Максим Залізняк скаржився на сина свого Ілька, що він був великим п'яницею, а через те і не сказав Ількові про скарги свої, де саме вони заховані й яких так багато було. Старший син Микити - Федір 60 років, який за час моєї з дідом розмови ввійшов теж до хати, звертаючись до свого батька Микити, до речі промовив: - "Не гірший й Ви, тату, п'яниця з-за нього" (себто з-за Ілька). Дід Микита посварився за це на сина. Син Микити Федір від себе додав, що коли старшому сину його Ларіону було років сім, то дід Микита, няньчучи свого онука, приказував: - "Оце буде Чорноморець, запорожець, Козак-Залізняк". І через те, що дуже кохав онука, як старшого сина Федора, так обіцяв, коли виросте Ларіон, подарувати йому вола.

Треба сказати, що дід Микита сидить в своїй старій хаті сам, окремо, не бажаючи йти до сина Федора, який живе поруч. Сам по собі дід натури суворої. Усмішки у нього ніколи не з'являється. Не живе вкупі з сином, бажаючи залишити за собою повну волю в своїх діях і ні від кого не залежати. Сам навіть варе собі страву. Хата, в якій жив Ілько, стояла в долині на цій таки садибі, де стоїть зараз хата діда Микити й яка вже збудована дідом вище трохи з хати Ілька.

Один з онуків Микити на запитання моє про те, звідкіля взялося прозвище "Чорноморець", сказав, що в час перепису (ревізських сказок), коли Ілько був відсутнім та коли черга прийшла й до його, аби внести в книги прізвище Ількове, то ніхто з присутніх при цьому переписові прізвища його не знав. Тоді один з присутніх пропонував прозвати Ілька Чорноморцем, тому що він перебував зараз на Чорномор'ї.

Між іншим онук Микити оповів мені про привід, який примусив Ілька помандрувати до Чорномор'я. Він оповів, що одного часу дружина Ількова породила одразу трьох дітей, так Ілько з такого сорому утік до Чорномор'я. Дід Микита це оповідання цілком заперече.

Ім'я Федора та Ларіона варто перевірити.

Після всіх розмов зроблен, правда невдалий, знімок діда Микити, який разом з негативом і додаю до цього. 17 березня 1927 р. м.Київ." (Знімок у фондах відсутній).